

szövegnek mintegy ötödrésze terjedő német tartalmi kivonatot csatolt a könyvhöz, az összes illusztrációkat kétnyelvű (cseh és német) magyarázó szöveggel látta el, s valamennyi fontosabb lábjegyzetre a német tartalmi kivonaton is hivatkozott (ugyanolyan jegyzetszám alatt, mint a cseh szöveg). A külföldi, csehül nem, vagy csak gyengén olvasó szakember így valamennyi illusztrációt megérti, s a német tartalmi kivonattal jó tagolása és a cseh szöveggel azonos jegyzetszámai segítségével könnyen meg tudja állapítani, melyek a cseh szövegnek azok a részei, amelyekre saját munkájához szüksége van. A metallográfiai vizsgálatok adatait összefoglaló táblázatok, minden hivatkozott munkát felölelő irodalomjegyzék és jó hely-, név- és tárgymutató teszik még jobban kezelhetővé a könyvet.

HECKENAST GUSZTÁV

HELYTÖRTÉNETI IRODALOM

A karcagi általános iskola 1962-ben ünnepelte fennállása 250. évfordulóját. Ebből az alkalomból jelent meg az iskola tanárának, Cs. Kovács Imrénének kiadványa az iskola történetéről. (A Kálvin-út 2. sz. iskola története. Régi feljegyzések alapján összeállította — Karcag, 1962. 83 l.). A debreceni kollégium pártikuláját képező, az 1948-as államosításig református iskola történetét sok érdekes adattal világítja meg a Liber scholae reformatorum bejegyzései alapján. Ebbe a könyvbe 1712-től kezdve a mindenkori rektorok bevezeték a fontosabb dolgokat, így az iskola rendtartását, fegyelmi szabályzatait, sőt egyes fegyelmi ügyek jegyzőkönyvét, az iskolai könyvtár lajstromát, a tanítók fizetését, az 1800-as évekből pedig már pedagógiai vonatkozású utasításokat is. A munka érdeme, hogy ezeket a följegyzéseket teljes szövegükben közli (a latin szavakat ugyan többhelyt hibásan olvassa, pl. matricula helyett matrica, s a rövidítéseket teljes szavaknak fogja fel, pl. következőesen „schola reformat”). Hasznos az is, hogy a függelékben évről-évről közli az iskola rektorainak, praeceptorainak, sőt diákjainak névsorát is. Az eredeti följegyzésekhez fűzött szerzői fejtegetések viszont nem sokat mondanak.

*

Neveléstörténeti irodalmunkhoz komoly hozzájárulás A Magyarországi Óvodák képző Intézete Tudományos Közleménye (I. évf. 1963) hasábjain megjelent három tanulmány. Helytörténeti jellegűnek fogva elsőnek Tóth Lajos cikkét emeljük ki, amelyben két szarvasi tanárnak, Benka Gyulának (1838—1923) és az 1919-es tanácsköztársaság alatti aktív tevékenységéért meghurcolt és állásvesztésre ítélt Krecsmarik Endrének (1879—1930) nevelői arcképét rajzolja meg (Benka Gyula és Krecsmarik Endre nevelők portréja az első magyar proletárdiktatúra fényében. 229—245. l.). A tanulmány sok adat tükrében, gondosan elemzi a két kimagasló pedagógus világnézeti és politikai fejlődését. — Hanzó Lajos a magyarországi óvodák képzés és óvodai pedagógia egyik úttörő egyéniségének, Peres Sándornak (1863—1907) működését és törekvéseit vizsgálja (Peres Sándor pedagógiai törekvései. 177—208. l.), míg Kelényi Ferenc a magyar tanítóság érdekeiért harcoló, a tanítóság önszervező egyesületét, az Eötvös alapot létrehozó Péterfy Sándor (1841—1913) életútját rajzolja meg. Mindhárom tanulmány fontos adalék a dualizmus kori magyar pedagógiai és iskolai törekvések megismeréséhez.

*

Művészettörténeti és helytörténeti szempontból egyaránt figyelemre méltó Szij Rezső kiadványa: Várpalota látképei (Bpest, 1963. 57 l. 29 kép. Várpalota város tanácsának kiadása). A szerző, akinek néhány éve jelent meg a város történetéről írt monográfiája, ebben a kiadványban Várpalotának huszonkét XVII. századi és három a XIX—XX. század fordulójáról való rajzos ábrázolását adja közre, köztük számos olyat, amely eddig elkerülte a kutatók figyelmét. Minden esetben közli a legfontosabb ikonográfiai adatokat és a kép leőhelyét, míg az ábrázolások történeti értékéről a bevezetés tájékoztatja az olvasót. Külön ki kell emelnünk a kiadvány szép és izléses nyomdai kiállítását, valamint a metszetek tiszta fényképreprodukcióit. Kár, hogy a metszetek német, olasz és latin feliratainak magyar fordításába itt-ott hibák csúsztak be. (A 18. lapon a Veszprémet ábrázoló metszet „Thumbstift” felirata sem „ismeretlen szó”. A mai németben Domstift-nak mondják, jelentése: székesegyház).

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai sorozatában jelent meg H. Fekete H. munkája: Hajdúböszörmény helyneveinek adattára (Bpest, 1959. 124 l.). A szerző összegyűjtötte a hajdúváros belső településének és határának régi és mai helyneveit és azonosító csoportosításban, ábécé rendben, felvilágosító magyarázatokkal adta közre. Munkájában elsősorban a városi levéltár térképeinek, jegyzetkönyveinek adatait értékelte, de más kéziratok és nyomtatott forrásokat is felhasznált. Röviden ismerteti a város belterületének és határának kialakulását, a tizedek feloszlását, így gyűjtése helytörténeti szempontból is jól használható. A szerző által kéziratokból közölt adatok megbízhatósága iránt viszont kételyt támaszt az olvasóban az a dilettantizmus pontatlanság, amellyel a nyomtatott forrásokat használja. 1298-ra az Anjou-kori okmánytárból idéz egy ott persze nem található adatot a város nevére (amelyet Karátszék Monumta Vaticana-sorozatból a kötetek jelzése nélkül, másodkézből vett adatokat a Lipszky Repertoriumát, a múlt századi helységnévtárakat nem ismeri, helyettük a városok címét idézi a város hivatalos névhasználatára. A Hajdúböszörmény nevet (a korábban szokásos Böszörmény vagy Rácböszörmény helyett) szerinte Nagy János debreceni diák használta először 1747-es subscriptiójában, a Kollégium anyakönyve azonban ebből az évből ilyen nevű diákok nem ismer, s a mai név első előfordulása az anyakönyvben 1754. (Thury Elele: Iskolatörténeti Adattár. II. Pápa, 1908. 238. l.) Porcsalmy Gyula, akit H. Fekete többször is ponyvaregény-írónak nevez (6., 44. l.) sokkal többet és pontosabban tudott a város nevének változásairól. (Porcsalmy szerint Monori Ferenc rektor használta először a Hajdúböszörmény alakot az 1750-es években.) Mindebből következik, hogy a kiadvány általunk nem ellenőrizhető történeti adatait is csak nagy óvatossággal lehet használni.

*

Porcsalmy Gyula, a hajdú települések történetének volt szorgos kutatója és ismeretese a századforduló éveiben. Több mint negyven évvel ezelőtt jelent meg Hajdúböszörmény történetét tárgyaló kis összefoglalása, amelyet most javított kiadásban újra közreadott a böszörményi Hajdúsági Múzeum. (Porcsalmy Gyula: Hajdúböszörmény rövid története a Hajdúkerület megszűnéséig. Debrecen, 1963. 29 l., Szerk.: Csiha Antal. Szerk. alá rendezte: Porcsalmy János. Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 3. sz.) A kiadvány elé Komoróczy György írt előszót, melyben röviden jellemzi a munkát és a szerzőt, kiemelve, hogy bár Porcsalmy szemlélete napjainkra sokban elavult, adatai megbízhatók és — szomorúan jellemző tény — mai napig nincs újabb összefoglalás a város múltjáról. Részlettanulmányok azonban készültek, s köztük olyanok, mint Györfly István Hajdúböszörmény települése (Szeged, 1927) c. alapvető munkája. Ezért helyes lett volna, az újabb eredményeket jegyzet formájában beledolgozni Porcsalmy szövegébe, elsősorban ott, ahol megállapításait az azóta eltelt fél évszázad kutatásai tényszerűen módosították. A szerző úttörő érdemeit ez nem csökkentette volna, a kiadvány viszont sokat nyert volna használhatóságban.

*

A kecskeméti „Népkutató Kör” munkájáról már korábban is hírt adtunk (Századok 1963. 899. l.). Öt éves tevékenység után jelent meg első évkönyvük. (Városi Művelődési Ház, Kecskemét. Népkutató Kör évkönyve. 1962/63. Kézirat gyanánt. Felelős kiadó: Gergely Ernő. 45 l.) Az évkönyvben három tanulmányt olvashatunk. Balanyi Béla Kecskemét város tanácsa és hatalmi jogköre 1848 előtt (3—12. l.) címen általánosságban jellemzi a tanács működését és kiragadott, illusztratív idézeteket hoz a város jegyzőkönyveiből, bírósági és uriségi irataiból. A tanulmány konkrétabbat és alaposabbat nyújtott volna, ha nem a tanács egész működéséről igyekszik áttekintést adni, hanem térben és időben leszűkíti feladatát. Henkey Gyula szabadszállási embertani vizsgálatának eredményeit teszi közzé. (Szabadszállási kunok embertani vizsgálata. 13—28. l. 4 l. fényképmelléklet.) 507 felnőtt egyénelel végzett vizsgálat alapján azt állapítja meg, hogy a lakosság összetételében három típusnak van lényeges szerepe: a turanidnak (38%), az orientoidnak (16%) és az előázsiaiának (14%). Ma még nem ismerjük a IV. Béla király által betelepített kunok anthropológiai összetételét, azonban a szabadszállási embertani típusokban a Káspi és Aral vidéki típusok domináló volta arra enged következtetni, hogy az egykori kunok és a mai lakosság közt van kontinuitás. Kuczy Károly: Határ, határrész, népi területmérték Foktón (29—45. l. + 4 vázlat) c. tanulmányában a belső, külső, határrész megnevezésére szolgáló kifejezéseket vizsgálja, majd pedig a népi területmértéket ismerteti (szesszió, köblös, zsákalja, vékás, nyilas stb.). Tanulmánya tanulságosan mutatja, hogy a feudális kori fogalmak részben ma is élnek, s így a mai szóhasználatból bizonyos fokig a múltra is visszakövetkeztethetünk.

BENDA K ÁLMÁN